

Bashimov, Güçgeldi. (2023). “Orta Asya Devletleri ile Hindistan Arasındaki Ticaretin Deęerlendirilmesi: Ticaret Yoğunluk Yaklaşımı”. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 7 (1), 51-60.

Araştırma Makalesi

ORTA ASYA DEVLETLERİ İLE HİNDİSTAN ARASINDAKİ TİCARETİN DEğERLENDİRİLMESİ: TİCARET YOğUNLUK YAKLAřIMI*

An Evaluation of Trade between Central Asian States and India: A Trade Intensity Approach

Güçgeldi BASHİMOV**

Öz

Uluslararası ticaret her geçen gün artma eğilimindedir. Orta Asya ülkeleri, mevcut kaynakları ile hızlı gelişme potansiyeli gösteren ülkeler arasındadır. Orta Asya ülkeleri ile Asya'nın yükselen yıldızı olan Hindistan arasındaki ikili ticarete yaşanan gelişmelerin incelenmesi oldukça önemlidir. Bu çalışmanın ana amacı, Orta Asya ülkeleri ile Hindistan arasındaki ticaretin yoğunluğunu ölçmektir. Orta Asya ülkeleri ile Hindistan arasındaki ticaretin gelişimi Ticaret Yoğunluğu indeksi ile analiz edilmiştir. Çalışma 2001-2021 dönemini kapsamakta olup, veriler Uluslararası Ticaret Merkezi'nin veri tabanından derlenmiştir. Araştırma sonucunda, son birkaç yıldır Kazakistan ile Hindistan arasında ticarete yoğunlaşma düzeyinin yüksek olduğu saptanmıştır. Diğer Orta Asya ülkeleri ile Hindistan arasında ise ticaret yoğunluğunun düşük düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İkili Ticaret, Orta Asya, Ticaret Yoğunluğu, Hindistan.

Abstract

International trade tends to increase day by day. Central Asian States are among the countries demonstrating the potential for rapid development with their available resources. It is very important to study the development of bilateral trade between Central Asian countries and India, which is the rising star of Asia. The main purpose of this study is to measure the intensity of trade between Central Asian countries and India. The development of trade between Central Asian countries and India is analyzed using the Trade Intensity index. The study covers the period 2001-2021 and the data was obtained from the International Trade Centre database. As a result of the research, it has been found that the level of trade intensity between Kazakhstan and India has remained high over the last years. It was determined that the trade intensity between other Central Asian countries and India is at a low level.

Keywords: Bilateral Trade, Central Asia, Trade Intensity, India.

* Geliř Tarihi / Received: 12.02.2023, Kabul Tarihi / Accepted: 27.06.2023. <https://doi.org/10.58640/asyar.1250306>

** Dr., Türkmenistan, guvc55@gmail.com, ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0003-3944-5499>

Giriş

Ticaret, her ülke ekonomisinin büyüme ve gelişmesinde temel itici güçlerden biridir. Bu bakımdan küreselleşen bir dünyada uluslararası ticaret, gelişmiş ülkeler kadar gelişmekte olan ülkeler açısından da büyük önem arz etmektedir. Uluslararası ticaret, Orta Asya ekonomilerinde de önemli bir yere sahiptir. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte, Orta Asya ülkeleri (Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan) bağımsızlıklarına kavuşmuş ve küresel piyasalar ile bütünleşmeye başlamıştır. Orta Asya bölgesi Avrupa ile Asya kıtasının ortasında yer alması nedeniyle Doğu'yu Batı'ya ve Kuzey'i Güney'e bağlayan bir köprü görevi görmektedir. Orta Asya bölgesi ana ekonomik koridorların geçtiği stratejik açıdan önemli bir kavşakta yerleşmekte dolayısıyla son yıllarda uluslararası kamuoyunun dikkatini üzerine çekmektedir. Orta Asya ülkeleri doğal mineraller ve hidrokarbonlar açısından oldukça zengindir. Orta Asya ülkelerinin ticaretini yaptığı önemli ürün grupları arasında hidrokarbon ürünleri, metaller, kimyasal ürünler, tekstil ürünleri, tarım ürünleri yer almaktadır (Bashimov, 2017). Bununla birlikte, bölge karayla çevrili olup denizlere çıkışı bulunmamaktadır. Dolayısıyla Orta Asya bölgesi dünyanın birçok ekonomik merkezinden uzakta kalmaktadır. Bu durum bölge ülkelerinin küresel piyasalarla bütünleşme sürecinde güçlüklerin yaşanmasına neden olmaktadır. Buna rağmen Orta Asya ülkeleri Rusya Federasyonu, Çin, Türkiye, Körfez ülkeleri, AB ülkeleri gibi pek çok ülke ile ticaret yapmaktadır.

Orta Asya bölgesi sahip olduğu jeopolitik yapısı ile Hindistan'ın da ilgisini çekmektedir. Son yıllarda Orta Asya ülkeleri ile Güney Asya ülkesi olan Hindistan arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkilerin geliştiği görülmektedir. Orta Asya ülkelerinin Hindistan ile ilişkisi uzun bir geçmişe sahiptir. Tarihi kaynaklar geçmişte Orta Asya halkları ile Hindistan'ın ticari, kültürel, sosyal vb. alanlarda güçlü bir işbirliğine sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Günümüzde de Orta Asya halkının Hindistan'a karşı iyimser ve olumlu görüşlere sahip olduğu bilinmektedir. Son zamanlarda söz konusu ülke liderlerinin gerçekleştirmiş oldukları karşılıklı ziyaretler sayesinde bölge ülkeleri ile Hindistan arasındaki ilişkiler her geçen gün güçlenmektedir. Bu bağlamda Orta Asya ülkeleri ile Hindistan arasındaki ilişkilerin incelenmesi önem arz etmektedir. Bugüne kadar Orta Asya bölgesi ile Hindistan arasındaki ilişkiler siyasi, kültürel ve birçok farklı boyutlarıyla ele alınarak incelenmiştir. Literatürde bölge ülkeleri ile Hindistan arasındaki ilişkinin ekonomik yönünü inceleyen çalışmalar ise yok denecek kadar azdır. Bu çalışma, son yirmi yıllık dönemde Orta Asya ülkeleri ile Hindistan arasındaki ticaretin gelişim seyrini incelemektedir. Araştırmanın temel amaçları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

a) 2001-2021 döneminde Orta Asya ülkeleri ve Hindistan arasındaki ticaretin genel eğilimini incelemek,

b) Orta Asya ülkeleri ile Hindistan arasındaki ticaretin yoğunluğunu ölçmektir.

Bu çalışma ile Orta Asya ülkeleri ile Hindistan'ın arasındaki dış ticaretin istenilen düzeyde olup olmadığı konusunda bir fikir elde edilmesine imkân sağlayacaktır. Ayrıca, çalışmanın Orta Asya ülkeleri ile Hindistan'ın ticari ilişkilerine ışık tutması, gelecekte konu ile ilgili yapılabilecek çalışmalara referans kaynağı olması ve literatüre katkı yaparak bu konudaki boşluğu gidermesi beklenmektedir.

Materyal ve Yöntem

Bu çalışmanın ana materyalini çeşitli kaynaklardan elde edilen ikincil nitelikli veriler oluşturmaktadır. Çalışmada kullanılan dış ticaret verileri ABD doları cinsinden Uluslararası Ticaret Merkezi'nin veri tabanından derlenmiştir. Bununla birlikte, çalışmanın hazırlanmasında çeşitli dergi, kitap, rapor, gazete vb. kaynaklardan da yararlanılmıştır. Orta Asya ülkeleri ile Hindistan'ın ihracat ve ithalat verileri 2001-2021 dönemini kapsamaktadır. Orta Asya ülkelerinin Hindistan ile ticaretinde ürün bileşimini incelemek için Armonize Sistem'in (HS) 2 haneli ürün sınıflandırması dikkate alınmıştır. HS sınıflandırması ürün bileşiminin ayrıntılı olarak incelenmesi için yararlı bilgi sunmaktadır (Tabassum, 2021).

İki ülke arasındaki ticaret performansı birçok farklı ölçüt ile analiz edilebilmektedir. Orta Asya ülkeleri ile Hindistan'ın arasındaki ticaret performansı literatürde iktisatçılar tarafından yaygın olarak kullanılan Ticaret Yoğunluğu indeksi yardımıyla analiz edilmiştir. Ticaret Yoğunluğu indeksi ilk olarak Brown (1949) tarafından literatüre kazandırılmış ve daha sonra Kojima (1964) tarafından geliştirilmiştir. Ticaret Yoğunluğu indeksi, i ülkesinin j ülkesine yaptığı ihracatın i ülkesinin toplam ihracatındaki

payının, dünyanın j ülkesine yaptığı ihracatın dünyanın toplam ihracatındaki payına oranıdır (Brown, 1949; Kojima, 1964). İndeks, bir ülkenin ortak ülke ile arasındaki ticaret değerinin, dünya ticaretindeki nispi önemlerine göre beklenenden daha büyük mü yoksa daha küçük mü olduğunu belirlemek için kullanılır (Tantri ve Aulakh, 2019). Dolayısıyla Ticaret Yoğunluk indeksi, iki ülke arasındaki ticari ilişkinin gücünü gösteren bir katsayıdır. Bir ülkenin ortak ülke pazarına yapmış olduğu dış ticaret seviyesinin yoğunluğunu ölçen Ticaret Yoğunluğu (TII) indeksinin matematiksel gösterimi aşağıdaki gibidir (Maswana, 2020; Tabassum, 2021):

$$TII_{ij} = \frac{(X_{ij}/X_{it})}{(X_{wj}/X_{wt})} \quad (1)$$

Eşitlik 1’de;

TII_{ij}: i ülkesinin j ülkesi ile ticaret yoğunluğu indeksini,

X_{ij}: i ülkesinin j ülkesine ihracatını,

X_{it}: i ülkesinin dünyaya toplam ihracatını,

X_{wj}: Dünyanın j ülkesine ihracatını,

X_{wt}: Dünya toplam ihracatını ifade etmektedir.

Eşitlik 1’de pay kısmı çalışılan bölgenin ihracatında ilgilenilen ülkenin payını gösterirken, payda kısmı ise bir bütün olarak dünya ihracatında ilgilenilen ülkenin payını göstermektedir. Ticaret Yoğunluğu indeksi 0 ile +∞ arasında değer almaktadır. İndeks değerinin 1’den büyük olması, i ülkesinin j ülkesi arasındaki ticaret yoğunluğunun dünyanın geri kalanına göre daha yüksek olduğunu göstermektedir. Yani, iki ülke arasındaki ticaretin dünya ortalamasının üzerinde gerçekleştiğini gösterir. Eğer indeks değeri 1’den küçük ise, iki ülke arasındaki ticari ilişkinin dünya ortalamasına göre daha düşük yoğunlukta gerçekleştiği ifade edilmektedir (Maswana, 2020; Tatar, 2021).

Araştırma Bulguları

Orta Asya Ülkeleri ile Hindistan Arasındaki Ticaretin Genel Durumu

Sovyetler Birliği’nin dağılması ile birlikte Orta Asya ülkeleri ekonomik kalkınma sürecine girmiştir. Konumu ile hem ekonomik hem de stratejik açıdan dünyanın göz alıcı bölgesi olan Orta Asya bölgesi giderek uluslararası ilginin odak noktası haline gelmektedir. Bölge ülkeleri sahip oldukları insan gücü ve zengin doğal kaynakları sayesinde son on yıllık dönemde güçlü bir ekonomik büyüme sergilemektedir. Son yıllarda Orta Asya ülkeleri jeopolitik baskıyı azaltmak ve küresel piyasalarla entegre olabilmek için geleneksel müttefiklerin ötesinde yeni ortaklar arayışı içerisine girmişlerdir. Günümüzde Rusya, Orta Asya ülkeleri için önemli bir ticaret ortağı olmaya devam etmektedir. Bununla birlikte Çin, ABD, Türkiye, İran ve Hindistan bölge ülkeleri ile olan ticari ve siyasi ilişkilerini güçlendirmeye çaba gösteren ülkelerden birkaçıdır. Özellikle Asya’nın yükselen gücü olarak anılan Hindistan’ın Orta Asya ülkeleri ile olan ilişkisini sağlamlaştırmaya çalıştığı gözlemlenmektedir. Gerek Orta Asya ülkeleri ve gerekse Hindistan dünyanın hızlı gelişme gösteren piyasa ekonomileri arasında yer almaktadır. Orta Asya bölgesi Avrupa ile Asya arasında bir ulaşım noktası olarak konumlanmış olup ticaret, yatırım ve büyüme için muazzam bir potansiyele sahiptir.

Hindistan, dünya genelinde meydana gelen siyasi ve ekonomik değişimlere hemen ayak uyduran ülkelerden biridir. Hindistan nüfus ve yüz ölçümü bakımından Asya kıtasında önemli ülkelerin başında gelmektedir. Son yıllarda Hindistan ekonomisi %7’nin üzerinde bir büyüme göstermektedir (Kasım ve Yücel, 2020). Hızla büyüyen ekonomisi ile Hindistan, ekonomik başarısı ile dünya ekonomisinde önemli bir oyuncu durumuna gelmektedir. Bazı analistlerin 21. yüzyılı Asya Yüzyılı olarak adlandırması tesadüf değildir. Sovyetler Birliği’nin dağılmasından bu yana Hindistan, doğal kaynaklar açısından zengin olan Orta Asya ülkeleri ile ilişkisini geliştirmeye çalışmaktadır. Son yıllarda Orta Asya ülkeleri ile Hindistan arasında ticaret, enerji, ulaşım, askeri ve kültürel alanlarda ikili ilişkileri güçlendirmeye yönelik girişimlerin olduğu görülmektedir. Hindistan özellikle Orta Asya bölgesinin enerji kaynaklarına

büyük ilgi göstermektedir. Hindistan dünyanın en büyük enerji tüketicisi olup tükettiği enerjinin büyük bir kısmını yurt dışından ithal etmektedir. Araştırmalara göre Hindistan'ın enerji tüketiminin yılda %4,2 oranında arttığı tahmin edilmekte ve bu da ülkenin enerji ihtiyacının gün geçtikçe daha da artacağı anlamına gelmektedir (Bhat, 2018). Bu bağlamda Hindistan pazarına enerji tedarikinde Orta Asya ülkeleri kaynakları ile önemli rol üstlenebilir. Nitekim bölge ülkeleri daha az enerji tükettiğinden petrol ve doğal gaz kaynaklarının büyük bir kısmı ihracata yöneliktir. Ayrıca, bölgenin petrol ve doğal gazı diğer üretici ülkelere göre daha yüksek kalitededir. Buna ilave olarak, bölge ülkeleri ekonomik ve siyasi açıdan bazı Ortadoğu ve Afrika ülkelerine kıyasla oldukça istikrarlı bir yapıya sahiptir. Bu nedenle, enerji açığını kapatmak için Hindistan'ın Orta Asya bölgesinde enerji alanına yönelik yatırımlarını son zamanlarda artırdığı gözlemlenmektedir (Pradhan, 2011; Purtaş, 2011). Dolayısıyla Hindistan başta petrol ve doğal gaz alanı olmak üzere madencilik, hidroelektrik, bilişim, tarım, sağlık, terörle mücadele ve güvenlik alanlarında bölge ülkeleri ile işbirliğini güçlendirme arayışındadır (Singh ve Kaur, 2014). Bölge ülkelerinden Kazakistan ve Özbekistan, Hindistan'ın nükleer santrallerine yakıt sağlamak için önemli potansiyele sahiptir. Bununla birlikte, Türkmenistan'ın öncülüğünde başlatılan Trans-Afgan doğal gaz boru hattının faaliyete geçmesi ile Hindistan'ın enerji ihtiyacının önemli bir kısmı karşılanmış olacaktır. Bu açıdan enerji alanı ikili ilişkileri artırmada önemli sektör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hindistan'ın Şanghay İşbirliği Örgütü'ne (ŞİÖ) katılması ile birlikte, Hindistan'ın Orta Asya ülkelerinde imajının güçleneceği ve özellikle enerji alanındaki işbirliğinin daha da genişlemesi beklenmektedir. Bununla birlikte, Orta Asya ülkeleri ile Hindistan arasında doğrudan ulaşım yollarının olmaması, Hindistan'ın bölge ülkeleri ile ticari ilişkisinin gelişimini sınırlayan en önemli etkenlerden biridir. Zira karayolu bağlantısı, ülkeler arasındaki ticaretin geliştirilmesinde kilit rol oynamaktadır. Günümüzde Orta Asya ülkelerinin Hindistan ile ticareti İran üzerinden yapılmaktadır. Hindistan'dan çıkan ürünler deniz yolu ile İran'a, daha sonra kara ve demir yolu ile Orta Asya ülkelerine ulaşmaktadır (Purtaş, 2011). Coğrafi dezavantajlara rağmen Orta Asya ülkeleri ile Hindistan arasındaki ticari bağlar her geçen gün güçlenmektedir.

İstatistiki veriler incelendiğinde Orta Asya ülkeleri ile Hindistan arasındaki ticaret hacminin 1990'lı yıllarda çok yüksek düzeyde olmadığı görülmektedir. Ancak, 2000'li yıllardan itibaren ikili ticaret önemli ölçüde artış göstermektedir. Örneğin, 2001 yılında Orta Asya ülkeleri ile Hindistan arasındaki ticaret hacmi 111 milyon dolar seviyesinde iken, bu rakam 2020 yılında 2,9 milyar dolar seviyesine yükselmiştir. Ancak, 2021 yılında ticaret hacmi bir önceki yıla göre yaklaşık %6 oranında gerileyerek 2,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Geçen süre zarfında Orta Asya ülkeleri ile Hindistan arasındaki ticaret hacmi 20 kattan fazla bir artış göstermiştir (Tablo 1). Bölge ülkelerinden Hindistan'a yönelik ihracattaki artış söz konusu ekonomilerinin önemli kazançlar elde etmelerine olanak sağlamaktadır. Gelecekte de Hindistan'a yönelik ihracatın devam ettirilmesi ile bölge ülkelerinin döviz rezervleri artacak, mali yapıları iyileşecek ve yeni yatırımlara zemin hazırlayacaktır.

Tablo 1 incelendiğinde Orta Asya ülkelerinin Hindistan ile olan ticareti 2015 yılına kadar Hindistan lehine gelişme gösterirken, sonraki yıllarda Orta Asya ülkeleri lehine gelişme göstermiştir. Orta Asya ülkelerinin toplam ihracatında Hindistan'ın payı dönem başında %1'in altında seyrederken, 2020 yılında %3'ü geçmiştir. Ancak, bu rakam bir sonraki yıl %2,06 olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan Hindistan'ın toplam ihracatında Orta Asya ülkelerinin payı incelenen dönem boyunca %1'in altında seyretmiştir. Mevcut durumda Hindistan'ın Orta Asya bölgesine ihracat hacmi çok düşük düzeyde kalmaktadır. Son dönemlerde Orta Asya ile Hindistan arasında stratejik bağlar kurulmuş olsa da genel olarak Orta Asya ülkelerinin Hindistan ile olan dış ticareti henüz sınırlı düzeyde kalmaktadır. Yani, tarafların ikili ilişkilerin geliştirilmesine yönelik yeterli ilgiyi gösteremediğinden ticaret hacminin gerçek potansiyelin altında kaldığı gözlemlenmektedir.

Tablo 1. Orta Asya Ülkeleri ile Hindistan Arasındaki İkili Ticaret (Bin Dolar)

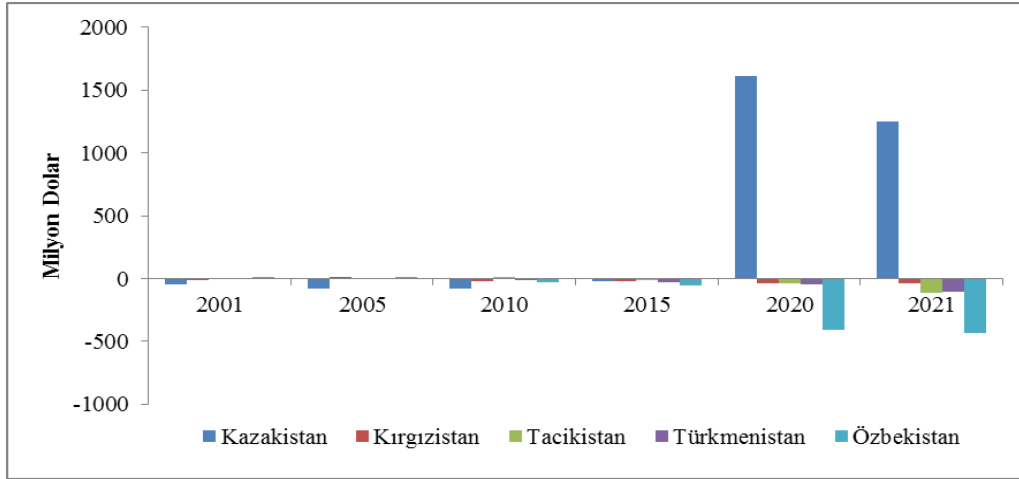
Yıllar	Orta Asya'nın Hindistan'a ihracatı	Orta Asya'nın Hindistan'dan ithalatı	Orta Asya'nın Hindistan ile ticaret hacmi	Ticaret Dengesi	Orta Asya'nın dünyaya ihracatı	Orta Asya'nın ihracatında Hindistan'ın payı (%)	Orta Asya'nın ihracatındaki payı (%)
--------	------------------------------------	--------------------------------------	---	-----------------	--------------------------------	---	--------------------------------------

2001	33.131	78.176	111.307	-45.045	13.960.350	0,24	0,18
2005	80.046	158.315	238.361	-78.269	38.081.470	0,21	0,16
2010	176.873	320.223	497.096	-143.350	69.358.800	0,26	0,15
2015	335.549	476.586	812.135	-141.037	64.758.165	0,52	0,18
2020	2.015.441	928.748	2.944.189	1.086.693	65.872.515	3,06	0,34
2021	1.665.599	1.116.278	2.781.877	549.321	80.934.601	2,06	0,28

Kaynak: (ITC veri tabanı).

Orta Asya ülkeleri ile Hindistan arasındaki dış ticaret dengesi Şekil 1’de sunulmaktadır. Buna göre Orta Asya ülkelerinin Hindistan karşısında dış ticaret açığı verdiği görülmektedir. Bu durum ikili ticaretin bölge ülkelerinin aleyhine geliştiğini ifade etmektedir. Bölge ülkelerinden Kazakistan’da son yıllarda ticaret fazlası kaydedilmiştir. Bu artışta mineral yakıtlar büyük bir rol oynamaktadır. Çünkü son birkaç yıldır Hindistan Kazakistan’dan ciddi miktarda mineral yakıtlar ve türevlerini ithal etmektedir. Dolayısıyla son yıllarda Kazakistan ile Hindistan arasındaki ticarete denge Kazakistan’ın lehine gelişme göstermiştir. Sonuç olarak, Orta Asya ülkeleri ile özellikle Kazakistan ile Hindistan arasındaki ticari ilişkilerin arttığı ve Hindistan’ın bölge ülkelerinin dış ticaretinde önemli bir yer işgal etmeye başladığı söylenebilir.

Şekil 1. Orta Asya Ülkelerinin Hindistan ile Ticaretinin Gelişimi

Kaynak: (ITC veri tabanı).

Orta Asya ülkeleri ile Hindistan arasındaki ticaret genel olarak düşük düzeyde seyretse de belirli sektörlerin ihracatında artan bir eğilim söz konusudur. Örneğin, son yıllarda mineral yakıtlar ve türevlerinin ihracatı ciddi anlamda artış göstermiş ve günümüzde Orta Asya’nın Hindistan’a ihracatında ilk sırada yer almaktadır. Tablo 2’den de görüleceği üzere Orta Asya ülkelerinin Hindistan’a önemli düzeyde mineral yakıtlar ihraç ettiği anlaşılmaktadır. Orta Asya ülkelerinin Hindistan’a yönelik ihracatında en büyük paya sahip ilk beş ürün grubuna ilişkin bilgiler Tablo 2’de yer almaktadır. Buna göre, ihracatta en büyük pay ile mineral yakıtlar ve türevleri (%92,46) yer almaktadır. Bunu sırasıyla kıymetli taşlar (%2,21), inorganik kimyasallar (%1,74), tuz ve kükürt (%0,89), demir ve çelik (%0,64) ihracatı takip etmektedir. Bununla birlikte, Orta Asya ülkeleri Hindistan’a az da olsa tarım ürünleri, tekstil ürünleri, optik alet ve cihazlar, hava taşıtlarının aksam ve parçaları ihraç etmektedir. Hindistan Kazakistan ve Özbekistan’dan daha çok mineral yakıtlar ve türevlerini ithal ederken, Kırgızistan’dan taze sebze, Türkmenistan’dan ise inorganik kimyasal ürünler ithal etmektedir. Büyüyen ekonomisi ile Hindistan, Orta Asya ülkeleri için geniş bir pazar oluşturmaktadır.

Orta Asya ülkelerinin Hindistan’dan ithal ettiği ilk beş ürün grubu incelendiğinde %40,9’luk pay ile eczacılık ürünlerinin ilk sırada yer aldığı görülmektedir. Bunu sırasıyla makineler ve mekanik cihazlar (%9,86), elektrikli makine ve cihazlar (%9,78), şeker ve şeker ürünleri (%6,69) ve demir veya çelikten eşyalar (%4,32) izlemektedir. Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan en çok eczacılık ürünleri ithal ederken, Tacikistan şeker ve şeker ürünleri, Türkmenistan ise elektrikli makine ve cihazlar ithal

etmektedir. Bununla birlikte, Orta Asya ülkeleri Hindistan'dan önemli miktarda tarım ve gıda ürünleri, çeşitli kimyasal ürünler, hava taşıtlarının aksam ve parçalarını ithal etmektedir.

Tablo 2. Orta Asya Ülkelerinin Hindistan ile Ticaretinde Yer Alan İlk Beş Fası

Fası Kodu	Fası Adı	İhracat Değeri (Bin \$)	Oran (%)	Fası Kodu	Fası Adı	İthalat Değeri (Bin \$)	Oran (%)
HS 27	Mineral yakıtlar ve türevleri	1.529.194	92,46	HS 30	Eczacılık ürünleri	456.512	40,90
HS 71	Kıymetli taşlar	36.549	2,21	HS 84	Makinalar ve mekanik cihazlar	110.031	9,86
HS 28	İnorganik kimyasallar	28.812	1,74	HS 85	Elektrikli makine ve cihazlar	109.214	9,78
HS 25	Tuz ve kükürt	14.760	0,89	HS 17	Şeker ve şeker ürünleri	74.664	6,69
HS 72	Demir ve çelik	10.510	0,64	HS 73	Demir veya çelikten eşyalar	48.205	4,32

Kaynak: (ITC veri tabanı).

Orta Asya Ülkeleri ile Hindistan'ın Ticaret Yoğunluğu Analizi

Ticaret verileri kullanılarak, Orta Asya ülkelerinin Hindistan ile ticaretindeki yoğunluk derecesi Ticaret Yoğunluk indeksi (TII) kullanılarak analiz edilmiştir. Ticaret Yoğunluk indeksi, Orta Asya ülkeleri ile Hindistan'ın ne kadar yoğun ticaret yaptığını belirlemeye yardımcı olacaktır. Tabloda 2001-2021 dönemi için Orta Asya ülkeleri ile Hindistan'ın arasındaki ticaret yoğunluğunu belirlemek için hesaplanan Ticaret Yoğunluğu indeks değerleri sunulmuş ve aşağıda yorumlanmıştır.

Kazakistan-Hindistan: Tablo 3 incelendiğinde çalışma dönemi boyunca, Kazakistan'dan Hindistan'a yapılan ticarete Ticaret Yoğunluk indeks değerinin 0,16'dan 1'in üzerine çıktığı görülmektedir. İndeks değeri 2021 yılında 1,04 olarak hesaplanmıştır. Bu durum Kazakistan'ın Hindistan ile ticaret yoğunluğunun önemli ölçüde yükseldiğini göstermektedir. Son yıllarda Kazakistan ticaret ortağı olan Hindistan'a özellikle petro-kimya ürünlerinin ihracatını artırmıştır. Sonuç olarak, Kazakistan'ın Hindistan ile ticari ilişkisinin zamanla güçlendiğini ve Hindistan'ın Kazakistan için önemli bir ticari ortak haline geldiğini söylemek mümkündür.

Kırgızistan-Hindistan: Yapılan hesaplama sonucunda Kırgızistan'dan Hindistan'a yapılan ticarete yoğunluk derecesinin düşük olduğu belirlenmiştir. Nitekim, Ticaret Yoğunluğu indeksinin genel olarak 1'in altında değer aldığı görülmektedir. 2021 yılında Ticaret Yoğunluk indeks değeri 0,12 olmuştur. Görüldüğü gibi, Kırgızistan ile Hindistan arasındaki ticarete Ticaret Yoğunluk indeksi 1'den daha az değer almış, bu da ikili ticaret akışının beklenenden daha düşük düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tacikistan-Hindistan: Tacikistan-Hindistan ticareti geçen zaman içerisinde düzensiz bir gelişme gösterdiği görülmektedir. Tacikistan'ın Hindistan ile ticaretinde ticaret yoğunluğunu gösteren indeks değeri de 2017 yılı hariç hep 1'in altında kalmıştır. Bu durum Tacikistan'ın Hindistan'a yaptığı ihracatın diğer ülkelere göre payının düşük olduğu ve ticaretin beklenenden daha az yoğunluğa sahip olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, iki ülke arasındaki ticarete yoğunlaşmanın sağlanmadığı ve ticari ilişkilerin zayıf olduğu söylenebilir.

Türkmenistan-Hindistan: Sovyetler sonrası dönemde Türkmenistan ile Hindistan arasındaki ticari ve ekonomik bağlar yavaş gelişme göstermiş ve mevcut durumda iki ülke arasında gerçekleşen ticaret hacmi 200 milyon doların altında kalmaktadır. Bu durum hesaplanan Ticaret Yoğunluk indeks değerlerine bakıldığında da anlaşılmaktadır. Türkmenistan'ın Hindistan ile olan ticarete yoğunluğun yıllar itibarıyla inişli-çıkışlı bir eğilim sergilemiş ve ele alınan dönem boyunca indeks değeri 1'in altında kalmıştır. Bu da Türkmenistan'ın Hindistan'a yaptığı ihracatın dünyanın geri kalanından daha az ve

önemsiz olduğunu göstermektedir. Buradan, Hindistan'ın Türkmenistan için henüz önemli bir ticari ortak olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Özbekistan-Hindistan: Elde edilen bulgulara göre, incelenen dönemin başında Özbekistan'ın Hindistan ile ticarete nispeten yoğunlaşmanın olduğu görülmektedir. Ancak, 2004 yılından itibaren Özbekistan'ın Hindistan ile ticaret yoğunluğunu gösteren indeks değerinin hep 1'in altında kaldığı ve sıfıra yakın değer aldığı belirlenmiştir. Yani, hesaplanan indeks değerlerine göre mevcut durumda Özbekistan'dan Hindistan'a yönelik ticarete yoğunlaşmanın olmadığı ve iki ülke arasındaki ticari ilişkinin dünya ortalamasının altında olduğu söylenebilir.

Tablo 3. Orta Asya Ülkeleri ile Hindistan'ın İkili Ticareti Arasındaki Ticaret Yoğunluğu İndeksi

Yıllar	Kazakistan-Hindistan	Kırgızistan-Hindistan	Tacikistan-Hindistan	Türkmenistan-Hindistan	Özbekistan-Hindistan
2001	0,16	0,14	0,47	0,09	0,95
2002	0,05	0,20	0,00	0,20	0,87
2003	0,04	0,12	0,56	0,33	1,14
2004	0,04	0,07	0,60	0,25	0,71
2005	0,05	1,11	0,47	0,19	0,61
2006	0,10	0,32	0,71	0,16	0,34
2007	0,06	0,05	0,40	0,08	0,13
2008	0,12	0,02	0,69	0,07	0,47
2009	0,10	0,03	0,92	0,13	0,22
2010	0,09	0,02	0,79	0,21	0,15
2011	0,02	0,36	0,22	0,07	0,29
2012	0,08	0,01	0,43	0,03	0,21
2013	0,16	0,02	0,02	0,04	0,17
2014	0,56	0,06	0,17	0,05	0,22
2015	0,20	0,03	0,45	0,20	0,39
2016	0,50	0,07	0,73	0,12	0,30
2017	0,60	0,08	1,91	0,07	0,41
2018	0,59	0,12	0,53	0,12	0,38
2019	1,07	0,06	0,01	0,05	0,25
2020	2,02	0,16	0,01	0,01	0,06
2021	1,04	0,12	0,17	0,05	0,06
Ort.	0,36	0,15	0,49	0,12	0,40

Kaynak: Uluslararası Ticaret Merkezi verilerine göre yazar tarafından hesaplanmıştır.

Genel olarak değerlendirecek olursak, Ticaret Yoğunluk indeks değerlerine göre son yıllarda Orta Asya ülkelerinden sadece Kazakistan ile Hindistan arasında ikili ticarete yoğunluk söz konusudur. Geri kalan bölge ülkelerinin Ticaret Yoğunluk indeks değeri 1'i geçmemekte ve son yıllarda indeks değeri 0,01-0,50 aralığında kalmıştır. Elde edilen bulgular ışığında Orta Asya ülkeleri ile Hindistan arasındaki ticaret yoğunluğunun dünya ortalamasından daha düşük düzeyde olduğunu söylemek mümkündür. Bu da, Orta Asya ülkelerinin ihracatında Hindistan'ın payının artmasına rağmen henüz çok önemli bir pazar olmadığını göstermektedir. Orta Asya bölgesi ile Hindistan arasında doğrudan karayolu bağlantısının olmaması, Afganistan'da yaşanan siyasi ve ekonomik istikrarsızlıktan kaynaklanan güvenlik sorunları Orta Asya ülkeleri ile Hindistan arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesine engel olmaktadır. Bununla birlikte, diğer ihracatçı ülkeler arasında yaşanan yoğun rekabet taraflar arasındaki ticarete yoğunlaşmanın azalmasına neden olabilmektedir. Özellikle enerji sektöründe Rusya ve Çin bölge ülkelerinin ana ihracat destinasyonunu oluştururken, aynı zamanda Hindistan açısından bölgedeki en önemli rakip ülkelerdir. Tüm bunlara rağmen Orta Asya ülkelerinin ihracatında Hindistan'ın payı artmaktadır. Son birkaç yıldır özellikle Kazakistan'ın Hindistan ile ticari ilişkisinde yoğunluk yaşandığı gözlemlenmektedir. Bu gelişmeler ışığında Hindistan pazarının Kazakistan için cazip hale geldiği söylenebilir.

Hesaplanan Ticaret Yoğunluk indeks değerinin 1'in altında seyretmesi Orta Asya ülkeleri ile Hindistan arasında gerçekleşen ticari ilişkinin Orta Asya ülkelerinin aleyhine bir gelişme sergilediğine de işaret etmektedir. Orta Asya ülkeleri Hindistan ile ikili ticareti incelendiğinde Orta Asya ülkelerinin ticaret açığı verdiği görülmektedir. Buna göre, Hindistan ile ticarete Orta Asya ülkelerinin (Kazakistan hariç) ithalatta Hindistan'a bağımlılığının arttığını söylemek yanlış olmaz.

Sonuç

Son yıllarda Orta Asya ülkeleri hızlı gelişme gösteren ekonomiler arasında yer almaktadır. Aynı şekilde Hindistan da küresel ekonomide başarılı performans sergileyen ülkelerden biridir. Geçen 20 yılı içerisinde Orta Asya ülkeleri ile Hindistan arasındaki dış ticaret giderek gelişme göstermekte ve gelecekte de artarak devam edeceği öngörülmektedir. Bu çalışmada Orta Asya ülkelerinin Hindistan ile olan dış ticaretinin yoğunluk düzeyi literatürde yaygın olarak kullanılan Ticaret Yoğunluk indeksi kullanılarak analiz edilmiştir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre, Kazakistan'dan Hindistan'a yönelik ihracatta yoğunlaşmanın arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Yani, Kazakistan'ın Hindistan ile ticarete dünya ortalamasının üzerinde bir ticaret ilişkisi gerçekleştirdiği belirlenmiştir. Diğer Orta Asya ülkelerinden Hindistan'a yönelik ticari ilişkide ise ticaret yoğunluğu beklenenden daha düşük düzeydedir. Genel olarak, ele alınan dönemde Orta Asya ülkelerinin Hindistan ile gerçekleştirdiği ticarete yoğunlaşma sağlayamadığı tespit edilmiştir.

Orta Asya ülkelerini Hindistan'a bağlayan direk ulaşım yollarının olmaması ticari ilişkinin zayıf olmasında en önemli etkidir. Mevcut durumda Orta Asya ülkelerinin Hindistan ile ticareti İran üzerinden yapılmaktadır. Bu durum ise zaman kaybına ve maliyetlerin yükselmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte, Orta Asya ülkelerinde bankacılık ve finans piyasalarının yeterince gelişmemiş olması, bilgi ve iletişim teknolojileri altyapısındaki eksiklikler, planlama ve koordinasyon eksikliği, pazarlama faaliyetlerindeki eksiklikler vb. ikili ticareti olumsuz etkilemektedir. Söz konusu aksaklık ve eksiklikler Orta Asya ülkeleri ile Hindistan arasındaki ticaret hacminin potansiyelin altında gerçekleşmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte, son zamanlarda Orta Asya ülkeleri ile Hindistan arasındaki ticari ilişkinin ciddi bir şekilde artış gösterdiği ve genel ticaret hacminin büyüdüğü görülmektedir. Orta Asya ülkeleri Hindistan'a daha çok hammadde ve yarı işlenmiş mamul ihraç etmekte ve Hindistan'dan ağırlıklı olarak sermaye yoğun ürünler ithal etmektedirler. Orta Asya ülkeleri ticarete üstünlüğe sahip oldukları ürünlerin ihracatını güçlendirmeli, teknoloji ile sermaye yoğun ürünlerin ihracatını da artırmaya özen göstermelidir. Genel olarak gerek Orta Asya ülkelerinin gerekse Hindistan'ın ikili ticareti artırmak için muazzam bir potansiyele sahip oldukları söylenebilir. Taraflar arasındaki ticari ilişkilerin geliştirilmesi söz konusu ülkelerin önemli ticari kazanımlar elde etmesine olanak sağlayacaktır. Ayrıca, Orta Asya ülkelerinin Hindistan ile olan ticari ilişkilerinin gelişmesi bölge ülkelerinin ihracatta Çin ve Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltmada yardımcı olacaktır. Dolayısıyla Orta Asya ülkeleri Hindistan arasında ticari ilişkilerin geliştirilmesi büyük önem arz etmektedir.

Kaynaklar

Bashimov, G. (2017). "Dış Ticarete Ürün Bakımından Yoğunlaşma: Orta Asya Ülkeleri Örneği". *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 7 (12), 37-50.

Bhat, M. A. (2018). "The Strategic Cooperation among India, Pakistan, Iran and Central Asia and Its Implications upon the Regional Stability". *İran Çalışmaları Dergisi*. 2 (1), 41-60.

Brown, A. J. (1949). *Applied Economics: Aspects of World Economy in War and Peace*. London: George Allen and Unwin.

ITC. (2023). Uluslararası Ticaret Merkezi. <https://www.trademap.org/> (27.01.2023).

Kasım, M. ve Yücel, F. (2020). "İktisat Politikalarının Çin ve Hindistan'ın Kalkınmasındaki Etkileri". *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 13 (2), 203-212.

Kojima, K. (1964). "The Pattern of International Trade among Advanced Countries". *Hitotsubashi Journal of Economics*. 5 (1), 16-36.

- Maswana, J. C. (2020). "African Economies in the Shadow of China: Effects of Bilateral Trade Structure on Economic Growth in Africa". *Foreign Trade Review*. 55 (1), 80-92.
- Pradhan, R. (2011). "Dynamics of India-Central Asia Relations Energy as a Strategic Factor". *The Journal of Central Asian Studies*. 20, 143-164.
- Purtaş, F. (2011). *Orta Asya ile Güney Asya Arasında Modern İpek Yolu Projesi: Afganistan, Pakistan ve Hindistan'ın Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile İlişkileri*. Ankara: Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Yayın No: 06.
- Singh, S. ve Kaur, A. (2014). "Connect Central Asia Policy' Factor in India's Soft Power Initiatives in CARs: Problems and Prospects". *International Journal of Advanced Research in Management and Social Sciences*. 3 (12), 94-114.
- Tabassum, A. (2021). "Trade Intensity and Trade Complementarity between India and Bangladesh". *Webology*. 18 (5), 325-334.
- Tantri, M. L. ve Aulakh, P. S. (2019). *An Analysis of Bilateral Trade Between Canada and India*. Bangalore: The Institute for Social and Economic Change Working Paper No: 444.
- Tatar, H. E. (2021). "Dış Ticaret Yoğunluk Analizi: Türkiye ve Seçilmiş Ülkeler Analizi". *Fiscaoeconomia*. 5 (2), 522-537.

